

расположено и главное медресе данного фонда. Евразийский фонд образования, культуры и дружбы представляет исламское течение, известное как движение суфийского ордена сулейманитов. В связи с отсутствием достаточной информации, вышеуказанные турецкие организации мало изучены в Крыму. По этой причине сделать положительное заключение об их конструктивной деятельности не представляется возможным.

Таким образом, различные мусульманские течения, являющиеся носителями нетрадиционного для Крыма ислама, стали возникать в основном под влиянием представителей клерикальных центров зарубежных стран. Этому способствует отсутствие должного контроля над деятельностью иностранных миссионеров со стороны ДУМК. Радикализация мусульманских общин и отход некоторой части мусульман от традиционного для крымских мусульман модели ислама дестабилизирует внутриисламскую обстановку в Крыму.

9. Міжконфесійний діалог як складова культурно-цивілізаційних відносин

Нинішній високий статус діалогу як широко практикованого методу розгляду й розв'язання проблемних, спірних чи конфліктних питань, з якими доводиться стикатися людству, є свого роду підсумком тисячолітнього відбору надійних і ефективних засобів порозуміння, примирення, організації цивілізованого співжиття різносвітоглядного, поліконфесійного, мультиаксеологічного, плюралістичного світу людських спільнот, їх окремих груп або осіб. Чи не найголовніші риси ще античного філософського діалогу – бути антитезою догматизму, ставити під сумнів звично усталене, законсервоване як аксіома, змушувати опонента дослухатися до іншої думки, зрозуміти протилежну позицію – дивним чином збереглися до наших днів, набуваючи конструктивної семантики навіть тоді, коли діалоги, зокрема між церквами, закінчуються без очікуваного консенсусу.

У релігійній сфері нагальність плідного діалогу – як на загальноєвропейському, так і всеукраїнському рівнях – більш ніж очевидна: вона продиктована не лише зрозумілою неприйнятністю конфліктних чи навіть силових методів вирішення проблемних питань релігійного сегменту в глобалізованому суспільстві, а й досить складною постсоціалістичною спадщиною та цілим комплексом масштабних, потенційно конфліктних наслідків, породжених докорінними політичними, соціальними, духовними трансформаціями в країнах євразійського простору в 90-х роках минулого століття, які треба долати. Надумана, нібито універсально саморегулююча схема ринкового суспільства, що майже в автоматичному режимі буде знімати чи усувати спірні питання у різних сферах із запануванням нетоталітарних, плюралістичних, ринково орієнтованих суспільств, як і слід

було очікувати, не запрацювала; замість неї в постсоціалістичних країнах актуалізувалися, зокрема в релігійній сфері, більш очікувані, внутрішньо суперечливі, а тому потенційно конфліктні реалії, пов'язані з:

- ✓ перманентною релігійно-церковною диференціацією суспільств, держав, націй, поділом самих церков та релігійних організацій, сепаруванням раніше однополюсного складу ієрархів, кліру, віруючих за критеріями національної зорієнтованості, державної приналежності, канонічності, церковної підпорядкованості, національно-культурних позицій чи орієнтацій, релігійно-регіональних пріоритетів і традицій тощо;
- ✓ прагненнями віруючих у нових незалежних державах переглянути існуючі досі статуси своїх церков та способи їх підпорядкування колишнім церковним центрам, за якими, здебільшого, стояли не стільки нагальні потреби подолання якихось догматичних розбіжностей, скільки більш складні й очікувано конфліктні питання – відродження історичної справедливості, переподілу церковної власності (культових будівель, церковного майна) та ін.;
- ✓ узгодженням та унормуванням співвідношення, з одного боку, "принципів демократії та прав людини, свободи совісті та релігії", а з іншого – "етнокультурної та релігійної ідентичності", національних та церковно-релігійних орієнтирів, традиційних для конкретної держави [Рекомендація ПАРЄ 1556 (2002) "Релігія і зміни в Центральній та Східній Європі"/ Правові основи свободи совісті, релігії та релігійних організацій. Міжнародні та українські правові документи. – К., 2002. – С. 63];
- ✓ вирішенням (новим переглядом) у оптимальному режимі проблеми реституції церковної власності за умов, коли число претендентів на колишню сакральну спадщину незмірно більше самих об'єктів, а матеріально-фінансові можливості держав, віруючих спільнот обмежені;
- ✓ складністю імплементації загальноєвропейських регулятивних норм у релігійній сфері конкретних країн без шкоди національній культурі, традиціям тощо.

Все це не могло не позначитися істотним чином на ставленні церков та релігійних організацій до діалогових форм вирішення суперечностей, не спричинити в поліконфесійних країнах з величезним партійно-політичним розшаруванням до пошуку шляхів позадіалогового утвердження своїх церковних позицій, до настроїв меншовартісного ставлення до розв'язання проблем міжконфесійних відносин у переговорному полі, зростаючих прагнень вирішувати питання відносин міжконфесійного спектру іншим шляхом – наприклад, у розрахунку на сприяння, солідарність та підтримку політичних однодумців.

У випадку з Україною до цих проблем додалися:

по-перше, обмежені умови реалізації в Україні новітніх процесів перехідного періоду у релігійній сфері (ускладнення міжправославних та православно-греко-католицьких відносин за умов різкого зростання нових релігійних громад і обмеженої кількості наявних культових приміщень; між прихильниками Української Православної Церкви Київського і Української Православної Церкви Московського Патріархату – з цілого ряду проблем канонічного права, власності, права на спадщину Українського екзархату Російської Православної Церкви; між усіма православними церквами України – з проблем майбутнього Українського Православ'я; між кількома релігійними центрами в іудаїзмі, ісламі, що виникли в 90-х роках минулого століття і вирішували питання свого утвердження в українському сакральному просторі та ін.);

по-друге, наслідки некритичного, огульного ігнорування чи й відкидання на початку 90-х років ХХ ст. навіть вивірених регуляторних норм, що діяли в країні раніше, були наслідком тривалого історичного досвіду функціонування релігій та церков в умовах бездержавного чи державного існування України, з більшим чи меншим успіхом сприяли соціальній та духовній рівновазі суспільства і мали у своїй основі загальнолюдський характер. На хвилі квазіреволюційних настроїв, так званого «релігійного ренесансу», емоційного псевдопатріотизму, вишукування у законодавчих актах рудиментів «радянськості» навіть там, де її не було, підміни правових важелів розв'язання релігійних проблем політичними, девальвації судово-правових рішень – всі такі підходи призвели до перекосів, компліментарного перебільшення місця і ролі релігії й церкви у суспільстві, порушення принципу рівного ставлення владних структур до церков та релігійних організацій, до очевидної чи латентної напруги в державно-церковних, міжконфесійних відносинах, їх формалізації на всіх рівнях.

За нових умов місце владного, вульгарно трактованого атеїзму, войовничої протирелігійності нерідко почала займати політика безоглядного сприяння релігії та церкві із схожим набором засобів реалізації (підміною роз'яснювальної роботи адмініструванням, ігноруванням у регіонах законодавчих норм, всесиллям т. зв. «місцевого права», силовим вирішенням питань власності на культові будівлі, усуненням кадрів інакшесдумаючих, масовим вилученням із фондів, знищенням іносвітоглядних книг, фільмів, архівних документів і т.ін.). Актуалізувалися такі негативні явища, як політизація релігії, релігійний націоналізм та екстремізм. На тлі ритуальних декларацій високопосадовців про толерантність звичним явищем стала релігійна нетерпимість, замішана на націоналізмі та спрощено інтерпретованому патріотизмі. Самі по собі малозначущі, одиничні чи суто регіональні події в релігійному житті нерідко тенденційно і безпідставно використовувалися для нагнітання екстремістських настроїв ледь не всеукраїнського масштабу, надовго породжуючи й закріплюючи недовіру між конфесіями, викривлені оцінки дій релігійних опонентів, небажання зважити на їх аргументи.

Релігійний плюралізм, декларований як нова риса постсоціалістичної доби на практиці енергійно ігнорувався масованими спробами клерикалізувати суспільства, використовуючи для цього владні канали та державні структури; неофіційно ранжувати існуючі церкви та релігійні організації на пострадянському просторі за принципами «історичності», «традиційності», «українськості», «російськості» та ін. Крайне суб'єктивне бачення нових пріоритетів у державно-церковних відносинах цього періоду з переведенням церковно-релігійного вектора в пострадянських суспільствах у бік тотальної релігієзації, повсюдної присутності церкви, наділенням її неприбутковими функціями аж до можливості організувати «акції громадянської непокори» щодо неприйнятних державних рішень добре видно на програмній установці глави православної церкви сусідньої Росії, колишнього патріарха Московського і всієї Русі Олексія II про «перетворення у храм усієї держави». На початку 90-х років XX ст. подібні настрої почали поширюватися і в Україні. Спільним для країн колишнього СРСР стало те, що справедливі й необхідні заходи щодо подолання перекосів у ставленні до релігії та церкви радянської доби на практиці переросли у перекоси іншого гатунку – тотальної релігієзації суспільства та його складових: школи, армії, ЗМІ, громадських організацій, публічних церемоній тощо.

Негативні наслідки тогочасних, багато в чому стихійних, емоційно забарвлених пошуків оптимальних для нового суспільства місця церкви, характеру міжконфесійних відносин під кутом зору налагодження зацікавленого і конструктивного міжконфесійного діалогу відчуваються й до сьогодні. За незрозумілою для більшості української світської спільноти відсутністю реального діалогового спілкування найбільших українських церков, зокрема з найважливіших проблем релігійного сегменту, що прямо чи опосередковано зачіпають інтереси не лише віруючих, а й усього українського суспільства, стоїть цілий комплекс причин, що сьогодні заважають результативному діалогу між конфесіями, додатково ускладнюючи і без того непросту ситуацію в українському соціумі.

Це тим більш парадоксально, оскільки всі без винятку церкви, релігійні організації до позитивів власного функціонування в сучасному суспільстві відносять свою здатність і прагнення сприяти його духовній консолідації. Жодна церква чи релігійна організація не заявили про своє небажання міжконфесійного діалогу. Однак на практиці такий діалог між найбільшими церквами не відбувається взагалі або ж вже на підготовчому етапі заводитьсь в патову ситуацію. Якщо ж такий діалог відбувається подекуди на регіональному рівні, то і тут він здебільшого відтворює (хоч і в менших масштабах) непоступливість чи формальне ставлення до можливостей діалогу своїх релігійних центрів.

Серед причин, що тією чи іншою мірою перешкоджають сьогodнішньому міжконфесійному діалогу, його сподіваній конструктивності, слід виокремити наступні:

- ✓ політизація міжцерковних відносин в Україні, переведення багатьох проблем міжконфесійних відносин у політичну площину, втягнення у вирішення церковних питань політичних партій з властивими їм засобами та методами відстоювання своїх позицій, що нерідко не відповідають традиційним сакральним підходам, релігійному менталітету. Відносно високий ступінь довіри громадян до церков та релігійних організацій на тлі катастрофічної недовіри громадян до всіх інших інституцій (владних, партійних, судових, громадських, засобів масової інформації тощо) зумовлює особливу увагу політиків і політтехнологів до релігійних об'єднань, оскільки дотичність будь-якої партії, політичного угруповання до суспільно високорейтингової релігійно-церковної інституції може сприяти (хоч і опосередковано) підвищенню суспільної ваги, популярності і самих політичних партій чи блоків; незважаючи на критику, з року в рік відбувається відтворення процесів політизації релігійної сфери;
- ✓ некоректне втручання державних, політичних, у тому числі іноземних, чинників у релігійно-церковні процеси в Україні, що нерідко призводить до посилення міжконфесійної напруги, ухилення сторін від переговорного процесу щодо нормалізації релігійної ситуації, тенденційного використання подій і явищ політичного, суспільного, етнокультурного, релігійно-церковного життя в країні для декларування окремими конфесіями своєї непоступливості, відмови від діалогу з проблемних питань тощо. Провал спроб державних високопосадовців вирішити одним заходом давні проблеми православної церкви в Україні, спираючись на державно-адміністративні важелі та прийоми в ході візиту константинопольського патріарха Варфоломія I влітку 2008 р., зайвий раз засвідчив прогнозовану безрезультатність подібних втручань. Як справедливо зазначив у одному з інтерв'ю глава Української Греко-Католицької Церкви кардинал Любомир Гузар, зацікавленість держави в об'єднанні всіх трьох православних церков в Україні ще не означає, що держава має цим займатися. Поки ж втручання держави у ці процеси є надмірним («перенаголошеним») [Глава УГКЦ про об'єднання церков в Україні. Повідомлення прес-служби УГКЦ // <http://www.ugcc.org.ua/ukr/press-releases/article;4927/> (30/03/2007 09.58);
- ✓ неготовність, незважаючи на декларативні заяви, частини церков, релігійних організацій у нинішньому форматі до конструктивного діалогу, що передбачає обопільну поступливість сторін, прагнення зрозуміти аргументи опонентів, щире толерантність і т. ін.;
- ✓ очевидні чи приховані прагнення окремих церков стати у віртуальних «переліках» церков та релігійних організацій в Україні першими, найближчими до нової влади, провідних політичних лідерів за критеріями чи то «історичності», чи «українськості»,

«канонічності», «одновірності», наявністю чи відсутністю "керівного органу за кордоном", ступенем регіоналізації, ставленням до "національної ідеї"[Щоткіна К. В облозі ідеології // http://www.risu.org.ua/ukr/religion_and_society/ks_ideology/ С.2 - 3] і т. п. Обґрунтовані чи безпідставні підозри одних церков про близькість до влади інших стає тим напруженим соціально-психологічним підґрунтям, яке аж ніяк не сприяє створенню сприятливих умов для діалогу;

- ✓ періодичні спроби окремих церков апелювати до влади у своїх суперечках з релігійними опонентами, латентний розрахунок втягти державні структури у внутрішньоцерковні спори чи конфлікти; нерідко такі апеляції мотивуються особливими заслугами даної церкви перед державою, народом, а відтак мають вивисувати дану церкву над іншими і нібито обґрунтовувати право такої церкви на особливе до себе ставлення з боку державних структур;
- ✓ обтяженість позицій ряду конфесій тягарем взаємної недовіри, упередженостей, підозр, звинувачень, що нерідко мають історичні корені, огрублені і безпідставно загострені на побутово-конфесійному рівні, що додатково ускладнює можливості міжконфесійного діалогу;
- ✓ приховано конкурентні відносини між конфесіями у боротьбі за віруючих, за ту значну частину громадян, які фактично байдужі до релігії, не визначилися із своїми релігійними уподобаннями тощо. Порівняльна динаміка чисельної зміни віруючих у різних церквах та релігійних організаціях дає підстави стверджувати, що зростання прихильників певних релігійних об'єднань, поява нових релігійних організацій відбувається не лише за рахунок неофітів, але і в результаті переходів з інших об'єднань внаслідок відповідної роботи (прихованого прозелітизму), що, безумовно, посилює міжконфесійну недовіру, небажання діалогу;
- ✓ непоодинокі в процесі правозастосовчої практики факти нерівного, тенденційного, невідповідного чинному законодавству ставлення владних структур у регіонах до конфесій (при виділенні релігійним організаціям земельних ділянок, дозволів на будівництво, передачі культових будівель тощо);
- ✓ функціонування т. зв. біляцерковних спільнот віруючих, що, за всієї зрозумілості свого функціонування в межах чинного законодавства, нерідко мають у своєму складі групи чи окремих віруючих, налаштованих ультраортодоксально, фанатично, екстремістські, конфліктогенно щодо інших церков чи релігійних організацій, подекуди некритично переносять на український ґрунт напрями, засоби, методики діяльності з країн з іншою релігійною ситуацією, відмінними державно-церковними відносинами, ієрархічним рядом церков та релігійних організацій, з іншою шкалою політичних,

національних, духовних цінностей та орієнтирів. На прагнення окремих релігійних угруповань поширити чи закріпити в міжцерковному середовищі нетолерантні, тенденційні, напружені відносини вказують соціально резонансні акції, пов'язані свого часу з візитом в Україну Івана Павла II, адресною передачею державою православним церквам відбудованих культових будівель, проведенням у Києві та інших містах хресних ходів, присвячених річницям розстрілу царської сім'ї; протестними акціями у зв'язку з перенесенням до Києва адміністративного центру Української ГрекоКатолицької Церкви і т. ін.;

- ✓ прецеденти існування законодавчо закріплених фактів нерівних, пріоритетних відносин держав до найбільш чисельних, поширених чи історично найдавніших церков у інших країнах, зокрема в сусідній Росії. Доречним буде нагадати резонансний лист групи академіків Російської академії наук, включаючи Нобелівських лауреатів, до Президента РФ, у якому авторитетні вчені засудили процеси та явища «активної клерикалізації країни», неправомірного вивищення Російської Православної Церкви, «православний шовінізм», «презирливе ставлення до інших конфесій», що зрештою може призвести «до розвалу» країни [Александров А., Алферов Ж., Забелев Г. и др. Политика РПЦ МП: консолидация или развал страны? Открытое письмо академиком ПРАН Президенту РФ В.В.Путину // Православная газета - 2007. – № 29].

Проте найбільш вагомою причиною, що перешкоджає практиці усталеного міжконфесійного діалогу як складової культурно-цивілізаційних відносин в Україні є тривале, з початку 90-х років, нерозв'язання проблеми єдності православ'я в Україні; суспільно резонансне православне міжконфесійне протистояння, що негативно позначається не лише на внутрішньоправославних відносинах трьох православних спільнот – Української Православної Церкви Московської юрисдикції, Української Православної Церкви Київського Патріархату, Української Автокефальної Православної Церкви, а й на релігійній ситуації в Україні в цілому, її оцінці Вселенським Православ'ям та світовою спільнотою.

Кожна з названих вище причин носить на сьогодні реально чи потенційно конфліктогенний щодо міжконфесійних відносин характер і, не зважаючи на систематичні декларації церков, релігійних організацій про своє прагнення до порозуміння, толерантності, готовності до діалогу тощо, в ряді випадків виливається на практиці в конфронтаційні, далекі від поміркованих заяви чи акції сторін міжконфесійних відносин.

Безумовно, в Україні доби незалежності чимало зроблено для мінімізації дії зазначених причин і тенденції, що гальмують чи роблять малорезультативним міжконфесійний діалог з невідкладних проблем співіснування церков та релігій у поліконфесійній країні.

Можливо, що до найбільш значущих подвижок у цьому сегменті слід віднести поступове створення в країні атмосфери толерантності, релігійної свободи, назагал цивілізованого реагування громадської думки на вияви інорелігійності (навіть якщо вона носить екзотичні, екстравагантні форми), поліпшення ставлення до іновірців навіть на побутовому рівні, що не може не розширювати можливості міжконфесійного діалогу. Потужним засобом нарощування взаємної довіри між конфесіями, до їх відкритості є, поза сумнівом, поступова деактуалізація такої вагомої причини міжконфесійної напруги як існування спірних культових споруд, майна. Завдяки активному будівництву нових церков, істотному скороченню списку проблемних щодо власника культових будівель, інших приміщень суттєво звузилася база для потенційних конфліктів, розширилися підстави для застосування діалогових, переговорних форм співробітництва конфесійних структур, спокійного, цивілізованого розв'язання релігійними організаціями інших проблем.

Більшій відкритості конфесій до діалогу сприяє й активізація їх звернень до правових шляхів вирішення конфліктних ситуацій у відносинах між церквами та релігійними організаціями; певні позитивні зміни у об'єктивності розгляду спірних питань цивільними судами, принциповості судів щодо упереджених рішень місцевих державних органів стосовно релігійних організацій, у виконанні на місцях судових рішень у сфері міжконфесійних відносин тощо. Чинними в Україні законодавчими та нормативними актами щодо релігійної сфери не лише закріплюються принципи і норми міжконфесійних відносин, унормовується курс на "зміцнення взаєморозуміння і терпимості між релігійними організаціями різних віросповідань" [Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації". – Стаття 30], а й регламентуються правові умови, які мають виключати, мінімізувати чи попереджати можливі причини і фактори ускладнення міжконфесійних відносин, ескалацію конфліктності тощо.

Таке смислове навантаження несуть, зокрема, правові положення та норми про спрямованість державного курсу в галузі релігійних відносин на розвиток "громадянської злагоди і співробітництва людей", "встановлення відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, що сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями" [Там само. – Статті 1 і 5]; що "жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова" [Конституція України. Офіційне видання. – К., 2006. – Стаття 35], "релігійні організації не виконують державних функцій", "не беруть участі у діяльності політичних партій" [Див.: Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації". – Стаття 5]; "право власності релігійних організацій охороняється законом" [Там само. – Стаття 18], "самовільне захоплення культових будівель чи привласнення культового майна не допускається" [Там само. – Стаття 17] та ін.

Створенню атмосфери узвичаєння діалогового спілкування між конфесіями, поза сумнівом, сприяло й зростання завдяки ЗМІ прозорості

міжконфесійних відносин, широке оприлюднення, у тому числі й за кордоном, позицій сторін у міжконфесійних контактах, що змушує конкретні конфесії більш зважено і толерантно діяти в межах правового поля; мінімізує випадки латентного, кулуарного вирішення проблемних питань державними структурами різного рівня на користь однієї з конфесій і т. ін. Надзвичайно інтенсивне зростання кількості релігійних періодичних видань, розширення власної інформації самих церков та релігійних організацій на радіо- та телеканалах, в Інтернеті також працює на поліпшення умов для діалогу, мінімізуючи можливості недостовірної, тенденційно перекрученої інформації, здатної тією чи іншою мірою загострити відносини між конфесіями.

Конкретними формами вияву позитивних тенденцій розвитку міжконфесійних відносин в українському сакральному просторі, налагодження діалогу між конфесіями є, зокрема, діяльність Всеукраїнської Ради церков і релігійних організацій, створеної на початку 90-х років м. ст. як реакція на потребу скоординованої позиції релігійних структур з широкого кола проблемних питань у сфері державно-церковних, міжцерковних, міжконфесійних відносин. На пострадянському просторі фактично це була перша спроба подолати вікові упередженості між церквами і конфесіями, зрозуміти позицію іншої конфесії, за столом переговорів знайти шлях для порозуміння і злагоди, конструктивної співпраці, гармонізації міжконфесійних відносин. Вперше за стіл переговорів і дискусій Всеукраїнської Ради сіли повноважні представники не лише конфесій, між якими існували в цілому нормальні відносини, але й ієрархи – представники конфліктуючих сторін. На сьогодні цей унікальний міжцерковний орган є, по суті, єдиним стабільно діючим добровільним утворенням, де відбувається обмін думками, діалог між найбільшими церквами та релігійними організаціями в Україні; підготовка погоджених між релігійними об'єднаннями спільних документів (заяв, меморандумів тощо); оперативне реагування релігійної спільноти на найвищому рівні на події та процеси в соціальному та духовному житті країни і т. ін. Прикладами вироблення Радою спільної позиції сторін релігійного загалу стосовно актуальних проблем українського сакрального простору стали Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних взаєминах, Меморандум про співпрацю Всеукраїнської Ради церков і релігійних організацій, Мінінформу та Держкомрелігій щодо висвітлення засобами масової інформації проблем релігійно-церковного життя, меморандуми про співпрацю з Міністерством освіти та науки, з Міністерством оборони України та інші. В Меморандумі про несприйняття силових дій у міжконфесійних взаєминах представниками конфесій було твердо і однозначно заявлено про рішення церков, релігійних організацій не припускати використання будь-яких силових дій у вирішенні та врегулюванні міжконфесійних проблем, особливо таких, що стосуються церковного майна; вирішувати всі спірні питання винятково шляхом

переговорів відповідно до законів держави та по-християнськи на основі взаємоповаги і терпимості; не звертатися до влади з метою здійснення незаконного тиску на іншу релігійну громаду чи Церкву [Див.: Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних взаєминах// Людина і світ – 1997. - №8. – С. 25-26]. Одним з важливих результатів цього міжконфесійного дорадчо-консультативного органу стало створення при ньому змішаних робочих групи з юристів, релігієзнавців та практиків – представників конфесій та компетентних державних органів для розробки проектів спільних документів, зокрема, проекту Закону України "Про внесення змін та доповнень до Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації".

У цілому можна стверджувати, що відносно тривалий період міжконфесійних суперечностей, конфліктів, їх емоційна напруга, гострота, непоступливість сторін конфліктів і, головне, безрезультатність змушують конфесії поступово зайняти більш конструктивну позицію, переходити від конфронтаційних до діалогових форм спілкування й усвідомлення позицій опонента. Виявами такої зміни позицій конфесій стали кілька всеукраїнських форумів церков та релігійних організацій, проведених в Україні, щоправда, з ініціативи переважно державних чинників. Ці ж завдання вирішуються й в ході таких загальноукраїнських акцій, як спільні для представників різних конфесій Молитви за Україну в рамках святкувань Дня Незалежності, відзначення інших знаменних дат в історії Української держави; в ході періодичних зустрічей президентів України, прем'єр-міністрів України з представниками конфесій; зустрічей керівників християнських церков України щодо подальшого співробітництва церков у сфері захисту суспільної моралі і духовності [Зустріч керівників християнських церков України 9.12.2005 року // [http:// www. kievpatr. org. ua/ news. php ?page show_nov&id=507](http://www.kievpatr.org.ua/news.php?page_show_nov&id=507)], спільних заяв, звернень церков та релігійних організацій з актуальних проблем функціонування конфесій в країні [Заява Всеукраїнської Ради церков і релігійних організацій щодо необхідності поважати релігійні почуття, символи та традиції // Голос Православ'я. – 2006. - №12. – С. 3], зокрема, щодо спроб використання християнських церков в Україні у виборчій кампанії, стосовно статусу релігійних організацій як юридичних осіб, щодо закріплення за релігійними організаціями права на постійне користування землею, впровадження в шкільний курс навчального предмета "Християнська етика" тощо. Не завжди подібними заходами досягається сподіваний результат, але завжди вони стають більшими чи меншими подвигами у подоланні минулої міжконфесійного протистояння й нетерпимості, упередженого ставлення до інших конфесій, в утвердженні нових, цивілізованих відносин у поліконфесійному суспільстві.

Узагальнюючи зазначене, є підстави вважати, що в Україні є всі можливості для налагодження міжконфесійного діалогу, який став би надійною перепоною для ескалації міжцерковної напруги, проявів релігійного екстремізму, фундаменталізму, етноконфесійної нетерпимості,

вивещення одних церков над іншими тощо. Свіжий негативний досвід деяких країн Європи щодо виявів подібних суспільно небезпечних явищ на релігійному ґрунті має стати для нашої країни повчальним прецедентом, стимулом для активізації міжконфесійного переговорно-діалогового процесу.

Йдеться про обмеження дії й подолання конфліктогенних причин, що зазначені вище, і прямо чи опосередковано заважають міжконфесійному діалогу. Як показує вітчизняна практика розв'язання проблеми забезпечення релігійних громад та об'єднань культовими приміщеннями, досвід мінімізації спірних питань, з якими в минулому була пов'язана чи не основна міжконфесійна напруга, в Україні є і його треба використовувати.

Зрозуміло, що найбільш резонансним, різновекторним за своїми негативними впливами залишається питання православної єдності і пов'язана з нею проблема створення Української Помісної Православної Церкви. Але й тут успіх реалізації цієї ідеї залежить, в першу чергу, від внутрішньої здатності української православної спільноти стати над роз'єднуючими факторами, якими б значущими вони не здавалися, і її реальної готовності до об'єднання в єдину монолітну структуру. Тільки така структура зможе надалі апробованим чи новітнім, формальним чи неформальним шляхом здобути церковну помісність.

Однак в аспекті міжконфесійного діалогу більш істотним видається подолання на всіх рівнях – від ієрархічного до побутового – в середовищі релігійних тотожностей в Україні тих численних деструктивних упередженостей, провокативних стереотипів, тенденційних штампів, що формувалися десятиліттями і століттями, до сьогодні сидять в головах віруючих, кліру та ієрархів, пересічних громадян і заважають конструктивному міжконфесійному діалогу.